Литература страницазы

НАА АЙА КИНДЕЧЕГІ

Анда Н.Е.Тиниковтың хысхаҷах кибелістері

ҮР НИМЕСТЕ ГАЗЕТАДА айа киндеҷегі чарых көргенінеҷер искірген полғабыс. Николай Егович Тиниковтың хысхаҷах кибелістерін, чыып, Майнагашев сығарыбысхан. Ол сöс алнында пас- "Пу айа киндеҷегін öнетін хакас чонның Сайынродының чыылиина чарытчабыс. Полған на седа, родта алай чонда постарының хыйғалары, үктері поладыр. Сайыннарның аразында, Тинитар фамилиязын саблап, Худай пирген синінче хачонның хыйғазына Николай Егорович Тиников ым иткен. Аның иң артых салтарлары — литературға тоғыстар, кибелістер дее пасчаң, прозада даа матға тудынҷаң".

Чуртас сидік парчатханда, ахча чидіспинчеткенде, а, сыннаң даа хол айазына сыып парчатхан киндетер сығар турарға кирек. Андағ киндеҷектер сығға сала оой полар, неке. Ахча саринаң чізе. Чуртағы хызығыс литератураа көнізінең теелче. Хакас нең книгалар чылда пір-ікі ле сыхча. Хазна полына ізеніс чоғыл, чуртаста хызығыс улам тыыпча за. "Айра" издательствоның директоры В.И.Чапов авторларға пöс ахчазына алай ба спонсорлар інең тоғыстарын сығар турарға килізер теен.

Н.Е.Тиниковтың айа киндеҷегі издательство киреде, арса, наа чол, наа ҳаалағ полар. Итсе-де, 1968 да "Хыйғаларның сöзі" киндеҷек чарых көрген ған, Н.Е.Тиниковтың, айа киндеҷегінең танысып, хай пірее хысхаҷах кибелістерін читірчем.

ХАРАХ, ХУЛАХ ПАЗА САҒЫС

—Мин сиппеҷöк ырах исчем, —
теен Хулах.
—Мин сиппеҷöк ырах көрчем, —
Тееп Харах.
Түбінде андағ халын сарыстар.
Чит полбазын пілін нанҷыларның,
Тыстанмаан Сағыс, ара кіріспін:
—Тохтат салыңар талазарын!
Хайзыңар даа мағаа тиң полысчазар:
Сірернің ўчўн ырах таа көр полчам,
Сірернің ўчўн ырах таа ис полчам.

* * *

Мўнерге салылған тіп адыңы
Улархаба ағаа, чолда нимее салбин.
Пірееде астых парзаң чорых чолда,
Устадарға килізедір ағаа даа.

* * *

Ағын суғларның чолында
Хатығ хайа ла турадыр, тың изелбин,
Көп чыллар ирткен аразында
Хыйға чоох ла чуртидыр, тың кирібин.

* * *

Ханады чох хустар чоғыл,
Че прайзы узах учуғар чоғыл.

* * *

Отты ізідер кирек чох,
Пусты соодар кирек чох.

* * *

Пўўр — хара сўмеліг көйтік аң,
Че ос полар чоғыл хахпанаҷ.

* * *

Талайда амыр даа кўнде тыстых чох,
Миниге уйғуда даа амыр чох.

Геннадий КИЧЕЕВ.

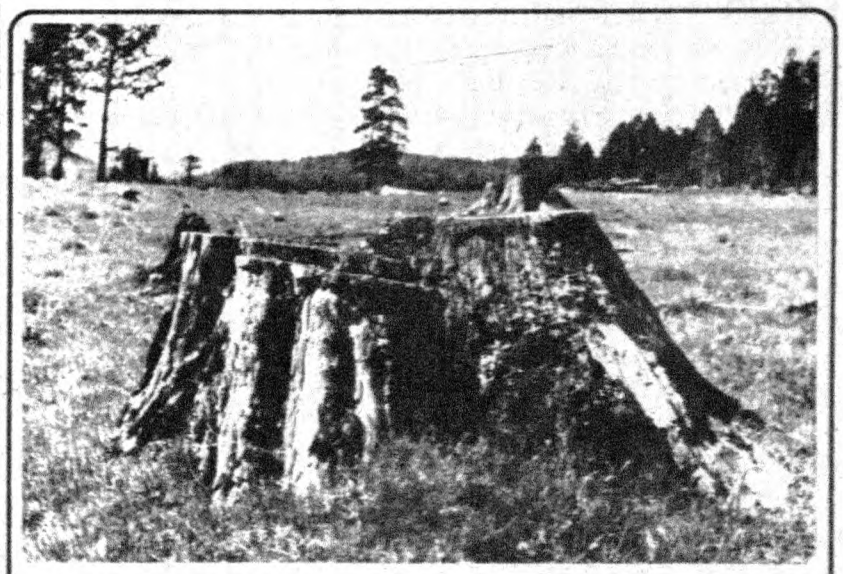

Халын ағастығ хара тайғама,
Харыстап, хурттар кірбеҷең полза,
Хайран полған Ада чир-суума
Хомай, аар чыллар читпеҷең полза,
Хыри көрінмес хуу чазыларға
Хызыл örт, көйіп, кірбеҷең полза,
Хайран полған аң-хустарға
Хорғамҷыл ухтар ас тегҷең полза.

М.КИЛЬЧИЧАКОВ.

тас оды

Чоох

схлап парған сырай-наахтарынча ізіг харах часта- ах сыхханнар. Пастап ағырин-көöлче, анаң, ээзі пинчатханда, сўўли де түскеннер. Клаң, ипчізі еинде дее, харах чазын сығарбин, пазынған, ріглерін дее иртіргенде сығарбаан, че ам, түгенін иртіріп, чалғызан халғанда, пос салыныбысі, прай чобаанаң позып аларға теен чіли, сыхтап ххан. Ўр сыхтаан апсах, аар сўркўңнеп, орлаанИрен кізінің сыхтаанын истерге уғаа аар ниме, Клаңны исчең кізі чох полған, аннаңар даа, неке, майыхханча ылғап салған. Анаң, тохтаанда, ағаа ик пол парған чіли пілдір парған, аннаңар аймахха сағыстар аның хыр састығ пазында пазох ойли кеннер, чуртазында урунған нимелер, киректер, асхан кізілер, айдағы ла чіли, көрін сыхханнар, чидіспинчеткенінеҷер хоптасчаңнар, алай, сурас пала таап алған хыстың, соона түзіп, хулаан сыңыратчаңнар. Палалар, тізең, чылаңоттаң ўрген арғамҷаа кирен от палғап, аал аразынча, тозын көдіріп, ойлас нöрчеңнер.

УЛЎКЎННЕРДЕ ААЛДАҒЫ ЧОН, ибдең ибге чöріп, аалласчаң. Иб ээзі столға пар нимезін салҷаң, аалҷыларны позынзар хығыр полбаза, ачырғанҷаң. Кізілер хайди-да чағын полғаннар, тоғыс па, кўлет пе — хада. Мында, тізең, пір подъездтегі дее хонҷыхтар прайзы таныс ниместер. Таныстарнаң чоох-чаахнаң одырарға маң тус чоғыл, прайзы хайдар-да маңзырасча, полғанының позының киректері, пасхаларына хайбинча. Хайди чуртапчалар, нименең айғасчалар —кемнің киреедір? Прайзы пос уйазында, пос алынча. Палалар даа ноға-да паба-іҷелерінең ырах ла полып одырчалар. Минің дее палаларым чи?..."

Палаларын сағысха киргендöк, Клаңның чўрее ачи түскен, чобағ, пазох артылып, пик тудыбысхан. Пўўн, чазыдаң иніп, ибіріг ирткен соондох, палалары, ўр дее тудылбин, нанғлабысханнар. Анзы Клаңа уғаа хомай пілдір парған.

"Чох, — сағынған ол, — мині ўтертерге кирек чоғыл, чобағ-хыйал —позымни. Іҷелері ўреп чыл ла иртті, че хайди табырах ундутчалар палалар аны. Чазыда ачығ ылғасханнар, че, ибзер килгендöк, ізініп алып, хырысхлап чöре парғаннар. Ниме ўчўн?

ТОХТА-ТОХТА... Я, пастап чоох миннеңер пар сыххан. Мин чуртирға аалзар парарға итчем тееем, пу туразар пірее кізі кир салам тіп. "Худайымай! Хайди аахтас чöре парғаннар, мині дее испин, тўрче полғанда, удур-тöдір хырыс сыхханнар, минің дее ибде одырчатханымны ундутханнар. Хырыспаңар, мині истіп алыңар!" тіп, тың чоохтанымбысханымда, тўрчеге тымыл парғаннар. Пазох аалзар парарға ла тіп хатап чоохтап пиргенімде, пазох кўўли тўскеннер, пазох аахтас сыхханнар, ниме идерге итчезің аалда тіп. Анаң, пазох хырысхлабызып, нанғлабысханнар, іҷелерін дее, мині дее ундутханнар".

Оларны сағысха киріп, Клаң пазох изі чохтан парған, істіне соох ойли түскен. "Сынап таа, —сағына тартхан ол, — хайдаң пілзіннер олар аалдаңар, хайдаң пілзіннер, хайди чыстанча часхыда тартхан хыра, хайди чазы порчозы чарылча, хайдаң халас килче, кем аны öскірче. Полған на кізі, төрізе, іҷезінің кінінең палғалыстығ, ідök позының төреен чірінең. Мин, аалда төреен-öскен кізі, палаларыма аннаңар чоохтап, чирге хынарға ўгретпеем, төреен чирлерінең палғалысты, городсар көзіп, позым ўзе саптырбын. Андағ палғалыс чох кізі хатығ чўректіг пол парча, аны пасха кізілернің чобаа ағыртпинча, ол позынаңар ла сағынча. Я, прай нимее чидіп, мин мында көп ниме чідіртірбін... Чох, мандыра аалзар айланарға кирек, мында паза чуртап полбаспын, прай ниме тастап, чöрібізем..."

ОДЫРҒАН СООНАҢ узуп парыбызып, Клаң чиит тузын көрген. Сизінчетсе, хызылғат сыхчаң özензер хаңаалығ одың тартып одыр. Аттар майых парғаннарында, сайап, арығда öсчеткен тиректер хырында отхар салған. Позы, тізең, тиректер аразынзар кірібізіп, мында öсчеткен көк отха сас ойда чадыбысхан. Хайдағ истіг, амыр, сöрöн, тиректер пастары ла, чилге саптырып, сууласханнар. Олардың суулазын истерге Клаң хаҷаннаң хынҷаң. Іди, чатчадып, тиректер пазындағы ачыхсар хараан көрзе, Абдыра хайаның üстүнде уғаа чарых от көйче. Ол, чалбыранып, чарып, чылтырапча, көдіріл килче, анаң пазох син парча. Клаңны ол позынзар хайдағда сыдаҷаа чох күснең тарт сыххан, хығырған. "Кил пеер, — истілген осхас полған Клаңа, — мин синің халғанҷы чуртас одыбын, чидіп ал минзер, андада толдыра ырыстығ пол паразын..."

КЛАҢ, ТУРА ХОНЫП, Абдыра хайазар чўгўрген. Андар чит киліп, чалым хайаа, азах-холларынаң чарбанып, нинче пар кўзінең чоғар пах сыххан. Хайа üстүнзер сых киліп, көйчеткен отты тудып аларға иткен, че анзы, чара чачырап, нинче-нинче одыҷахха чарылып, пытыри халған. Клаң оларны чыып аларға күстенген, че одыҷахтар, хол салаалары аразынча чöрібізіп, тутырбинчатханнар, пытырапчатханнар. Кинетін олар прай üсклеп парғаннар, ибіре хап-харасхы пол парған. Клаң, алаң ас парып, аар-пеер ле чöре халған, анаң, азахтарын хайа üстүнде частыхтыра пазып, индіре хайдар-да тўбі чох тизіксер, чирзер алдыра, учух парған осхас полған, хайдар-да харасхызар... чир алтынзар.

...Город кўўлезі ідök ле тохтабинчатхан, азых көзенек ötіре истілчеткен. Хадыл-хадыл туралардағы одыҷахтар, айас тигірдегі чылтыстар чіли, хойып, уламох тың сағылысчатханнар...